

УДК 355.(462.7(262.5)«2022»(09)
DOI <https://doi.org/10.32782/msd/2023.1.4>

ПАРАДИГМА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ УКРАЇНИ ПІСЛЯ «МОРСЬКИХ ПРИЗІВ» «ЧОРТОВОЇ ДЮЖИНИ»

Калініченко О. О.

доктор філософії з історичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного центру «Державний океанаріум»
Інституту Військово-Морських Сил
Національного університету «Одеська морська академія»
ORCID: 0000-0003-1273-7328

Анотація. На основі відкритих джерел у статті проаналізовано діяльність Військово-Морських Сил Збройних Сил України на морі з 18 травня по 21 вересня 2022 р. (дата початку ленд-лізу) та встановлено причини спаду так званих морських призів порівняно зі здобутками інших видів Збройних Сил України. Визначено позитивні й негативні чинники та окреслено (проте не обмежено) шляхи можливого вирішення проблем. Зроблено посилання на приклади обходу Конвенції Монтре для нарощення морських маневрених сил на Чорному морі в часи Другої світової війни. Наведено приклади як зовнішньополітичних, так і внутрішньооборонних чинників, які так чи інакше впливають на завдання Військово-Морських Сил Збройних Сил України та їхні здобутки за відкритими кількісними критеріями Генерального штабу Збройних Сил України.

Ключові слова: Військово-Морські Сили Збройних Сил України, корвет, мінна небезпека, морська підводна зброя.

Kalinichenko O. O. THE PARADIGM OF THE UKRAINIAN NAVY AFTER THE “NAVAL PRIZES” OF THE “BAKER’S DOZEN”

Abstract. On the basis of open sources, the article analyzes the activities of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine at sea from May 18 to September 21, 2022 (the date of the beginning of the Lend-Lease) and establishes the reasons for the decline of the so-called maritime prizes compared to the achievements of other types of the Armed Forces of Ukraine. Positive and negative factors are identified and ways of possible solution of problems are outlined (but not limited). Reference is made to examples of circumvention of the Montreux Convention to build up naval maneuver forces in the Black Sea during World War II. Examples of both foreign policy and internal defense factors are given, which in one way or another affect the tasks of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine and their achievements according to the open quantitative criteria of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine, corvette, mine danger, naval underwater weapons.

Постановка проблеми. Передумови російсько-української війни та перші 83 доби її широкомасштабної активної фази (термін автономного плавання РПКСН пр.667Б) автор опрацював як післямову до своєї монографії [1, с. 239–249]. На цей час у бойовому заліку Військово-Морських Сил (далі – ВМС) Збройних Сил України (далі – ЗС України) перебувало вже 13 (чортова дюжина) загиблих або пошкоджених кораблів і катерів ворога: потоплено 2 НК і 5 КА, у тому числі РКР «Москва» батареєю ПКР «Нептун» (командир – капітан-лейтенант Мороз Василь Васильович), пошкоджено 5 НК та 1 КА [1, с. 248–249].

Після цього за більше ніж чотири місяці збройного протистояння на рахунку ВМС Генеральним штабом ЗС України оприлюд-

нено та зараховано лише дві морські перемоги: 17 червня 2022 р. ПКР «Гарпун» вражено найновіший морський рятувальний буксир «Василь Бех», який після вибуху й пожежі затонув [2]; 25 липня 2022 р. за допомогою БПЛА ТВ-2 «Байрактар» пошкоджено швидкісний бойовий катер БН П-275 типу «Раптор» [3]. Хоча масмедіа час від часу оприлюднювали й інші здобутки українських ВМС:

– 2 червня 2022 р. два швидкісні катери вражено у Дніпро-Бузькому лимані за допомогою ракетно-артилерійського удару [4] (Генеральним штабом ЗС України не підтверджено);

– 20 червня 2022 р. ВМС України здійснили обстріли ПКР «Гарпун» морських бурових платформ «Петро Годованець» та «Україна», на яких були розміщені засоби

радіолокаційного спостереження за надводною обстановкою;

– 5 серпня 2022 р. патрульний корабель типу «Василь Биков» з обгорілим бортом у кормовій частині було ошвартовано за допомогою буксирів у Курінній бухті Севастополя (зазвичай військові кораблі, які перебувають у строю, швартуються самостійно) [5];

– на річці Дніпро знищено три ворожі баржі, зокрема: 7 вересня 2022 р. біля Голої Пристані – баржу з особовим складом та технікою ворога (12 КАМАЗів) [6]; у районі Нової Каховки, за повідомленням ОК «Південь», 18 вересня 2022 р. знищена російська баржа з технікою (5 ББМ) та персоналом (62 військовослужбовця) [7]; 20 вересня 2022 р. – баржа з технікою (3 танки) та персоналом (90 військовослужбовців) [8].

Чому ж так різко уповільнився темп кількісних морських перемог українських Військово-Морських Сил порівняно з іншими видами ЗС України? Відповідь на це питання буде надано в публікації.

Аналіз досліджень. Як відомо з відкритих і доступних автору джерел, регулярно проблематикою та аналізом російсько-української війни 2022 р. займаються австрійський експерт Том Купер (Tom Cooper) [51], OSINT-аналітик Деф Мон (Def Mon) [52], українські експерти Костянтин Машовець, Олег Жданов, Олександр Коваленко, Іван Киричевський, Ігор Романенко, Тарас Чмут та інші. Офіційна інформація загального порядку регулярно подається Міністерством оборони України, Генеральним штабом ЗС України, пресслужбами Оперативного командування «Південь» та ВМС України. Ідеологічні нарративи загарбницьких дій агресора розглянуті Джеймсом Шерром [9; 54].

Однак науковими дослідженнями вищеназвані відкриті джерела важко назвати. Це здебільшого публіцистичні огляди на військову тематику. Стосовно ж морського складника автор у відкритих джерелах досі не бачив повного, усебічного, наукового дослідження.

Мета статті – на основі огляду різноджерельної бази провести аналіз бойових дій на морі в період після «чортової дюжини» втрат ворога з огляду на загальне міжнародне тло боротьби з державою-терористом, а також

порівняти здобутки різних видів ЗС України та виявити причини спаду так званих морських призивів ВМС ЗС України на морі.

Виклад основного матеріалу. У перші тижні в акваторії відбулися бойові сутички, зокрема ракетного катера «Прилуки» (командир – капітан-лейтенант Жданов Олексій Іванович) та СДК «Юрій Оліференко» (старший помічник командира – капітан 3 рангу Огаренко Василь Вадимович), з переважаючим ворогом, що переконливо довело українську морську звитягу.

Бої на морях відбувалися на тлі різкого загострення зовнішньо- й внутрішньополітичної, економічної та воєнної обстановки, огляд якої в заданих часових межах представлено нижче.

Червень 2022 р.

16 червня до Києва прибули очільники чотирьох країн Європи (Президент Франції, Федеральний канцлер Німеччини, Прем'єр-міністр Італії та Президент Румунії) зі звісткою про схвалення ними надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу. У цей же час на авіабазі Рамштайн відбулася вже третя зустріч міністрів оборони більше ніж 50 країн щодо надання конкретної військової допомоги Україні. 17 червня Прем'єр-міністр Великобританії вдруге побував у Києві.

Станом на 22 червня на залізничній станції Джанкой виявлено ворожий ешелон із п'ятьма катерами: 2 одиниці БМК-15, 2 одиниці БМК-130, 1 одиниця БМК-Т (БМК – великий морський катер). За свідченнями Командувача ВМС ЗС України, на Дніпрі формується катерна флотилія з декількох дивізіонів, один із яких уже приступив до виконання поставлених завдань на Півночі Дніпра [10].

23 червня на саміті Європейського Союзу одноголосно прийнято Україну та Молдову кандидатами у члени Європейського Союзу.

Указами Президента України № 434/2022 та № 435/2022 від 23 червня 2022 р. СДК «Юрій Оліференко» та 29-й дивізіон кораблів ВМС ЗС України нагороджені почесними відзнаками «За мужність та відвагу», а 10-й морській авіаційній бригаді Указом Президента України № 446/2022 від 24 червня 2022 р. присвоєно ім'я полковника Бедзая Ігоря Володимировича, Героя України (посмертно).

29 червня на саміті НАТО в Мадриді Фінляндію та Швецію запрошено у склад цього військово-політичного союзу.

30 червня після кількодобових ракетно-артилерійських ударів ЗС України по ворогу на острові Зміїний росіяни на двох катерах «Раптор» евакуювали залишки свого гарнізону [11; 12].

Липень 2022 р.

18 липня спеціальний атомний підводний човен «Белгород» (носії 6 атомних глибоководних надторпед «Посейдон») прийнято до складу Військово-морського флоту Російської Федерації (далі – РФ) [54].

20 липня, за даними засобів масової інформації, у світі з'явилося перше з'єднання Військово-морського флоту, укомплектоване дронами та їх носіями: підводним човном, десантним і допоміжним кораблями [13]. Незабаром ці іранські дрони-камікадзе з'являться в Україні.

22 липня на запрошення дружини Президента Сполучених Штатів Америки (далі – США) дружина Президента України виступила в американському Конгресі з доповіддю про російсько-українську війну.

Того ж дня у Стамбулі підписано дві паралельні угоди (Україна – Організація Об'єднаних Націй – Туреччина та РФ – Організація Об'єднаних Націй – Туреччина) про безпечне транспортування зерна з України морським шляхом із відкриттям портів Одеса, Південний, Чорноморськ. Наступного дня агресор здійснив удар чотирма ракетами «Калібр» по Одеському порту (дві було збито ППО), таким чином порушивши підписані угоди.

23–24 липня у Празі відбувся другий Форум вільних народів Росії, де було підписано Декларацію про деколонізацію Росії [14].

26 липня для забезпечення «зернового коридору» в Чорне море увійшли один підводний човен та два фрегати Військово-морських сил Туреччини (*Yavuz F-240, Yildirim F-243*) [15].

29 липня в порту Чорноморськ завантажено перше турецьке судно Polarnet українським зерном. Разом із Главою держави з процесом завантаження зерна ознайомилися представники дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні, зокрема Посол США Бріджит

Брінк, Посол Великої Британії Мелінда Сімонс, Посол Італії П'єр Франческо Дзадзо, Посол Канади Лариса Галадза, Посол Федеративної Республіки Німеччина Анка Фельдгузен, заступник глави представництва Європейського Союзу Ремі Дюфло, координатор системи Організації Об'єднаних Націй Оснат Лубрані [16].

Серпень 2022 р.

1 серпня о 09:35 перше судно з українським зерном покинуло порт Одеса, скориставшись «зерновим коридором» [17; 18].

3 серпня внаслідок систематичних підривів українських плавзасобів у гирлі Бистре р. Дунай судновий шлях цим маршрутом тимчасово призупинено [19].

5 серпня з портів Одеса та Чорноморськ зранку вирушив перший караван із трьох суден з українським збіжжям [20]. Цього ж дня в Севастополі в б. Курінна ошвартовано за допомогою буксирів патрульний корабель типу «Василь Биков» з ознаками пошкодження кормової частини з правого борту [5].

9 серпня в робочий час уперше нанесено потужні ракетні удари по аеродромах Саки та Кача, а також по військових складах на теренах Криму. 43-й окремий морський штурмовий авіаційний полк ворога втратив боєдатність [21; 22] (див. рис. 1). Таким чином, Чорноморський флот РФ станом на цей час отримав суттєві враження всіх трьох компонентів: берегового (810 ОБрМП), морського (РКР «Москва», ВДК «Саратов» і низка інших бойових надводних кораблів, катерів та допоміжних суден) та повітряного (43 ОМШАП).

11 серпня за ініціативою РФ у Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй розглядалася ситуація на Запорізькій АЕС. Було рекомендовано демілітаризувати станцію по периметру з полосою безпеки завширшки в 10 км.

14 серпня відновлено навігацію в гирлі Бистре р. Дунай.

15 серпня з'явилося повідомлення про розроблення українськими інженерами електричного підводного апарату, здатного десантувати 10 бойових плавців, мати на озброєнні 6 торпед з опцією безпілотною та пілотованою використання [23].

16 серпня атаковано аеродром Гвардійське (37-й змішаний авіаційний полк) та с. Майське

Джанкойського р-ну (майданчик із боєприпасами та, можливо, 39-й вертолітний авіапункт) [21; 22].

18 серпня Указом Президента України № 586/2022 першому корвету типу «Ада», що будується на турецьких верфях, присвоєно назву «Гетьман Іван Мазепа» [24].

Цього ж дня Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй та Президент Туреччини зустрілися з Президентом України у Львові.

З 15 по 21 серпня в РФ проходив Міжнародний технічний форум «Армія – 2022», де російський міністр оборони заявив про промислове виробництво гіперзвукових протикорабельних ракет «Циркон», якими можуть бути переозброєні бойові кораблі та підводні човни із системою запуску КРВД «Калібр».

23 серпня відбувся Другий (розширений) саміт Міжнародного форуму «Кримська платформа» у форматі онлайн.

Британія пообіцяла надати Україні шість підводних безпілотників для розмінування берегової лінії [25].

У серпні значно збільшився обсяг морських перевезень зброї та набоїв із США до України [26]. Нова фаза російсько-української війни позначилася серією ударів по військових

об'єктах Криму [27] (див. рис. 1).

За пів року інтенсивних бойових дій по Україні випущено близько 3,5 тисяч крилатих ракет та загинуло близько 9 тисяч українських військовослужбовців.

За перший місяць функціонування «морського зернового коридору» 68 суден вийшли із чорноморських портів «Великої Одеси», водночас 67 суден стали під завантаження українського зерна та його похідних [28].

Для моніторингу радіаційної безпеки на Запорізькій АЕС, яка захоплена військами агресора та перетворена на військовий об'єкт, наприкінці серпня туди вирушила комісія МАГАТЕ на чолі з очільником цієї організації.

Вересень 2022 р.

1 вересня комісія МАГАТЕ у складі 14 осіб на чолі з її керівником провела перше обстеження Запорізької АЕС та покинула зону, залишивши на постійній основі першу чергову спостережну групу [29; 30; 31].

3 вересня Середземноморське військово-морське угруповання РФ поповнилося атомним підводним човном пр. 949А з крилатими ракетами (попередньо це К-266 «Орел» 11-ї дивізії атомних підводних крейсерів Північного флоту). Таким чином, загальна кількість російських субмарин у Середзем-

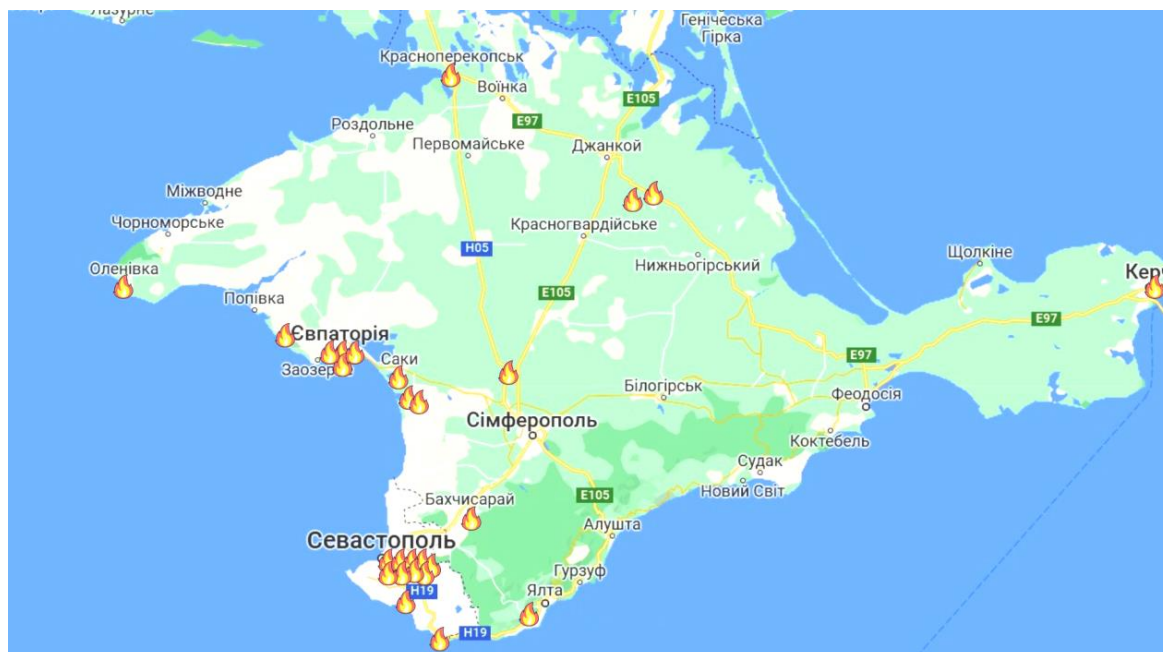

Рис. 1. Українські удари по військових об'єктах у Криму впродовж серпня 2022 р.

ному морі становить 3 одиниці: 1 пр.949А та 2 пр.636.3. ПЧ К-266, вочевидь, змінив РКР «Маршал Устинов» пр.1164 «Атлант», що 24 серпня закінчив патрулювання в Середземному морі та взяв курс до свого пункту постійного базування на Північному флоті [32]. Є програма модернізації проєту 949А до проєкту 949АМ із заміною 24 ПКР «Граніт» на 72 КРВД «Онікс», «Циркон» і «Калібр» за рахунок розміщення в кожному пусковому контейнері трьох КРВД.

4 вересня розпочався контрнаступ ЗС України на Харківщині проти 20-ї загальновійськової та 1-ї танкової армій. За чотири дні вересня з морських портів «Великої Одеси» з українським зерном вийшло 18 суден, що порівняно із серпневими 68 суднами за місяць свідчить про різке нарощування морського експорту українського збіжжя. Лише за 4 вересня вийшов найбільший караван у складі 13 суден [16].

6 вересня на засіданні Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй очільник МАГАТЕ відзвітував про діяльність місії на території Запорізької АЕС і запропонував створити там демілітаризовану зону під егідою Організації Об'єднаних Націй (Nuclear Safety and Security Protection Zone (NSSPZ)) [33].

8 вересня Королева Великобританії Єлизавета II відійшла у вічність, за день до цього встигнувши наділити повноваженнями нового Прем'єр-міністра Ліз Трасс.

11 вересня – 200-й день широкомасштабного вторгнення російського агресора на терени України. На Харківщині ЗС України перейшли р. Оскол, на Донеччині – р. Сіверський Донець, на Херсонщині – невпинно затискують правобережне угруповання ворога до р. Дніпро.

За інформацією Naval News, підводні човни пр.636.3 Чорноморського флоту РФ Б-237 «Ростов-на-Дону» БН 556, Б-262 «Старий Оскол» БН 560, Б-268 «Великий Новгород» БН 480, Б-271 «Колпіно» БН 570 передислокувалися із Севастополя до Новоросійська. У Севастополі залишився ПЧ Б-871 БН 554 пр.877 «Алроса», що усуває недоліки після модернізації із застосування КРВД «Калібр» на Морзаводі [34; 35, с. 29].

12 вересня за час контрнаступальної операції на Харківщині звільнено 421 населений пункт, у тому числі міста Балаклея, Куп'янськ, Вовчанськ та Ізюм. У Харківській області ЗС України вийшли на державний кордон на півночі та утримують лінію фронту вздовж р. Оскол на сході. Тривають наступальні дії ЗС України на правому березі р. Дніпро з метою деокупації Херсона та реактивно-артилерійської деблокади Миколаєва.

19 вересня о 00:20 крилатими ракетами атакована Південноукраїнська АЕС [36].

21 вересня станом на 13:02 з портів «Великої Одеси» загалом вийшло 185 суден, які експортують 4,27 млн тонн українського зерна [37].

Втрати ворога за 30 тижнів (210 днів) показані в таблиці 1.

Ознайомившись із наведеним «тлом», перейдемо до більш предметного розгляду морського чинника.

Характеристика морської обстановки

Зі звільненням острова Зміїний 30 червня 2022 р. відкрилася можливість судового ходу гирлом Бистре р. Дунай для річкових суден, що експортують українське зерно в порти Румунії [12]. Також знищена ворожа «повітряна парасолька» в північно-західній частині

Таблиця 1

Втрати ворога за 30 тижнів інтенсивних бойових дій в Україні

Вантаж «200» ворога на 21 серпня 2022 р.	Літаки	Гвинто-крили	БПЛА	КРВД	Танки	ББМ	РСЗО	Артилерія	ППО	АТГ, паливо-заправники / спеціальна техніка	Маневрені / стаціонарні морські об'єкти	
	253	217	932	239	2227	4748	318	1340	168			
	ЛА пілотовані		Безпілотні: ЛА та КР		Бронетехніка		РВіА, ППО		3610/125			
55110	Ворог із повітря – 1641				Ворог на суходолі – 12536							15/2

Чорного моря, що своєю чергою дало можливість більш ефективно організувати протиракетну оборону з морського напрямку для протидії ворожим КР «Онікс» та КРВД «Калібр».

Через авіаційний удар 5 липня 2022 р. потоплено РТЩ «Генічеськ», тому підсилення протимінного складника ВМС ЗС України набуває першочергового змісту [38; 39].

Наприкінці липня – на початку серпня на виході з гирла Бистре р. Дунай відбулося декілька підривів морського транспорту, зокрема баржі з буксиром, малого гідрографічного катеру «Шляховик», плавучого крану, унаслідок чого майже на два тижні було призупинено судноплавство в цьому районі [20].

У зв'язку з державними святами (День Прапора та День Незалежності України) різко збільшилася загроза масованого ракетного удару з морського напрямку (6 носіїв КРВД «Калібр»).

З початку широкомасштабної агресії військово-морські сили Болгарії, Румунії, Туреччини та України знешкодили 28 дрейфуючих (зірваних із якорів) морських мін. Останній відомий інцидент стався 8 вересня у 25 милях від Констанци із земснарядом ВМС Румунії під час спроби знешкодження такої міни [40].

Значна кількість дельфінів загинула за шість місяців бойових дій на Чорному морі, що пов'язують із застосуванням корабельної акустики надводних кораблів та підводних човнів Чорноморського флоту в активному режимі [41]. На нашу думку, це явище, скоріш за все, завдячує інфрачервоному «підсвіченню» підводного середовища принаймні північно-західної частини Чорного моря для безперервного висвітлення підводного середовища стаціонарними та позиційними низькочастотними гідроакустичними комплексами.

З настанням осені кількість штормів в Азово-Чорноморському ТВД збільшилася. Спостерігаються смерчі поблизу Кримського узбережжя. Це змушує корабельне угруповання ворога ховатися в безпечних укриттях від морської стихії. Поки що зберігається шостий тип гідрології з горизонтальною віссю підводного звукового каналу на глибинах 70–80 метрів, який змушує ворожі субмарини для акустичної непомітності займати діапазон глибин від перископної до безпечної від

таранного удару (30 м) [42, с. 58]. Ці глибини є придатними й для пуску КРВД «Калібр» із гідравлічних торпедних апаратів субмарин пр.636.3, проте небезпечні для спостереження з повітря (візуально та за допомогою магнітометрів) і космосу.

Загроза ядерного шантажу з боку агресора через Запорізьку АЕС та Південноукраїнську АЕС вносить свої корективи в обстановку в Чорноморському регіоні [43].

Завдання сторін

Росіяни на приморському напрямку мають такі завдання:

1) втримати о. Зміїний як плацдарм для десантної операції та блокади чорноморських портів із метою недопущення поставок союзниками озброєння та необхідного оснащення для Збройних Сил України морським шляхом;

2) наносити ракетні удари з морського напрямку, у тому числі по приморських промислових об'єктах, з метою знищення промислової інфраструктури, логістичних транспортних коридорів та тероризування мешканців;

3) утримувати захоплені приморські терени у Приазов'ї та Причорномор'ї (49-та, 58-ма загальновійськові армії з логістичним базуванням із Криму та 8-ма загальновійськова армія Південного ВО із забезпеченням через Ростов-на-Дону, Новочеркаськ, Волгоград);

4) налагодити морську логістику, зокрема між Єйськом та Маріуполем, для вивезення награбованого металу й зерна та поставки у зворотному напрямку нового озброєння, оснащення, паливно-мастильних матеріалів і людських ресурсів;

5) забезпечити всебічний захист захищених районів бойових дій надводних і підводних носіїв крилатих ракет великої досяжності (КРВД);

6) здійснювати морські диверсійні дії на річках Дунай, Південний Буг, Дніпро та їх притоках, а також для забезпечення наведення понтонних і поромних переправ там, де це потрібно.

Українські ВМС за підтримки інших видів і родів сил мають забезпечити:

1) визволення о. Зміїний та знищення систем висвітлення обстановки (повітряної,

надводної, підводної на морських газодобувних платформах північно-західної частини Чорного моря);

2) контроль надводної північно-західної частини Чорного моря за допомогою ПКР «Нептун» та «Гарпун»;

3) у тісній взаємодії з ППО забезпечити ПРО України з морського напрямку;

4) здійснення вогневого впливу на важливі приморські об'єкти ворога (аеродроми, бази зберігання озброєння і військової техніки), у тому числі у Криму;

5) протимінну оборону визначених фарватерів задля охорони «чорноморського зернового коридору» для експорту українського збіжжя;

6) підтримку Сухопутних Сил на річках Дунай, Дністер, Південний Буг, Дніпро, у Дністровському та Дніпро-Бузькому лиманах;

7) усі види морської оборони чорноморських портів та протидесантну оборону українського узбережжя.

Склад угруповань військово-морських сил
Військово-морські сили противника

Основні ударні угруповання Чорноморського флоту представлені 30-ю дивізією надводних кораблів, 4-ю бригадою підводних човнів, 41-ю бригадою ракетних катерів Чорноморського флоту РФ. Морська ракетносна авіація, БРАВ та МПІ, окрім частин Чорноморського флоту, широко використовує з'єднання Балтійського, Північного, Тихоокеанського флотів та Каспійської флотилії. Ракетні корвети типу «Буян-М» Каспійської флотилії «Град Свяжеськ» та «Угліч» є носіями КРВД «Калібр» і залучаються для ударів по Україні (третій корвет «Великий Устюг» 14 червня 2022 р. бачили з вибуховими пошкодженнями в супроводі двох буксирів на Волзі, а потім – у день Військово-морського флоту РФ – на військовому параді в Санкт-Петербурзі; є припущення, що він залишиться у складі Балтійського флоту, приєднавшись до своїх сестершип «Зелений Дол» та «Серпухов»).

Частина бойових надводних кораблів та підводних човнів Чорноморського флоту, у тому числі 4 носії КРВД «Калібр» (ракетний фрегат «Адмірал Григорович» БН 494, ракетний корвет «Орехово-Зуєво» БН 626, ПЧ Б-261 «Новоросійськ» БН 557, ПЧ Б-265 «Краснодар» БН 562), залишається в Середземному

морі з базуванням на ВМБ Тартус (Сирія) внаслідок закриття Туреччиною чорноморських проток згідно з Конвенцією Монтре [44; 35, с. 29]. Що ж до п'ятого чорноморського носія КРВД «Калібр» у Середземному морі, то це може бути більш морехідний ракетний корвет пр.22800 «Циклон» БН 633 класу «Каракурт» – перший із трьох, що будуються в Керчі на ООО «СЗ Залив».

Тому, на нашу думку, під час визначення структури угруповань Військово-морського флоту РФ, які задіяні проти України, необхідно долучити й носії КРВД «Калібр» Каспійської флотилії та 5-ї Середземноморської оперативної ескадри. Також не варто скидати з терезів усю морську ракетносна авіацію Військово-морського флоту РФ Ту-22М3, яка здатна виконувати міжтеатрові перельоти з нанесенням ракетних ударів та поверненням на аеродроми постійного базування. Окрім того, необхідно очікувати у вересні поповнення Чорноморського флоту супротивника бойовими маневреними платформами із суднобудівних та судноремонтних заводів Криму, а саме вже згадуваним ПЧ «Алроса» (Севастополь) та ракетним корветом «Аскольд» пр.22800 «Каракурт» (Керч), що почав ходові випробування в серпні 2022 року.

Військово-Морські Сили України

ВМС ЗС України здійснюють спротив ворогу переважно своєю береговою компонентою у складі 35-ї і 36-ї окремих бригад морської піхоти та окремих ракетного й артилерійських дивізіонів, зведених у 406-ту ракетно-артилерійську бригаду та 32-ий реактивний полк залпового вогню. Корабельно-катерний склад ВМС із 2014 р. втратив значну кількість бойових кораблів, що призвело до втрати таких корабельних тактичних груп: корабельної ударної групи, корабельної протичовнової групи, корабельної тральної групи, десантного загону кораблів. Широкомасштабна агресія 2022 р. призвела до втрати корабельно-катерного складу на Азовському морі та деяких кораблів і катерів на Чорному морі, зокрема й через небойові пошкодження!

Відновлення корабельного бойового складника в наявних умовах можливе лише за рахунок союзників. До масштабного вторгнення агресора плани передбачали поставку

Україні 4 корветів типу «Ада» з Туреччини, 2 мінно-пошукових/патрульних кораблів типу «Сендаун» і 8 швидкісних (40 вуз) ракетних катерів із Великої Британії, 18 швидкісних (45 вуз) патрульних катерів Мк-VI із США (або 20 одиниць Metal Shark Military Vessels).

Особливості виконання завдань ВМС у Чорноморській оперативній зоні

З 30 червня 2022 р. визволення о. Зміїний усунуло ПРО та ППО агресора в безпосередній близькості до дельти Дунаю та основних українських чорноморських портів. Знищення спостережних пунктів на морських промислових газових бурових платформах «осліпило» ворога. Наприкінці липня в Чорне море увійшли два фрегати Туреччини для забезпечення вивозу зерна з українських Чорноморських портів. Разом із деяким плюсами цей факт може надати можливість морським засобам Росії «підібратися» ближче до чорноморського узбережжя України, «прикриваючись» від українських протикорабельних ракет сторонніми цілями.

Станом на цей час чорноморські протоки заблоковані Туреччиною на підставі Конвенції Монтре, хоча це не завадило РФ перекинути морем із Сирії до Криму на судні «Спарта II» Міноборонпрому РФ декількох комплексів С-300 зі значною кількістю ракет, які використовуються агресором для обстрілу переважно цивільних об'єктів на українських теренах [45]. У цих умовах доцільно звернутися до досвіду Німеччини та Італії в часи Другої світової війни щодо перекидання своєї військово-морської техніки на Азово-Чорно-

морський ТВД європейськими внутрішніми водними шляхами та суходолом, зокрема: 30-ї флотилії Крігсмаріне під орудою капітан-лейтенанта Гельмута Розенбаума у складі 6 ПЧ типу ВІІ, 1-ї ескадри Реджіне Маріне під орудою капітана 2 рангу Альберто Торрі у складі 6 НМПЧ типу СВ, 4-ї флотилії МАС під орудою капітан-лейтенанта Франческо Мембеллі (18-го лейтенанта Де Джорджі й 19-го корвет-капітана Костанакі дивізіонів торпедних катерів та 101-го дивізіону спеціальних засобів корвет-капітанів Лонці і Тодоро) [46] (див. рис. 2).

Вороже корабельне угруповання на Чорноморському ТВД виконує поставлені завдання за межами їх надійного враження українськими протикорабельними ракетами берегового базування. Для забезпечення бойової стійкості носіїв КРВД у склад угруповання виділяються ВДК пр.775 із додатково встановленими на палубах ЗРК «Тор» і, можливо, «Панцир-1С», які здійснюють зональну ППО та ПРО корабельного з'єднання ворога. Максимальний чисельний склад чорноморського оперативно-тактичного з'єднання в морі досягає 16 кораблів, у тому числі 6 ракетних носіїв із загальним залпом до 40 КРВД «Калібр» (вірогідно, 4 НК та 2 ПЧ).

На Азовському ТВД постійно патрулює корабельно-катерна група ворога у складі до 6 одиниць.

З акваторії Каспійського моря виконуються пуски крилатих ракет великої досяжності надзвукового та гіперзвукового зразків, у тому числі літаками МРА Ту22М3 та

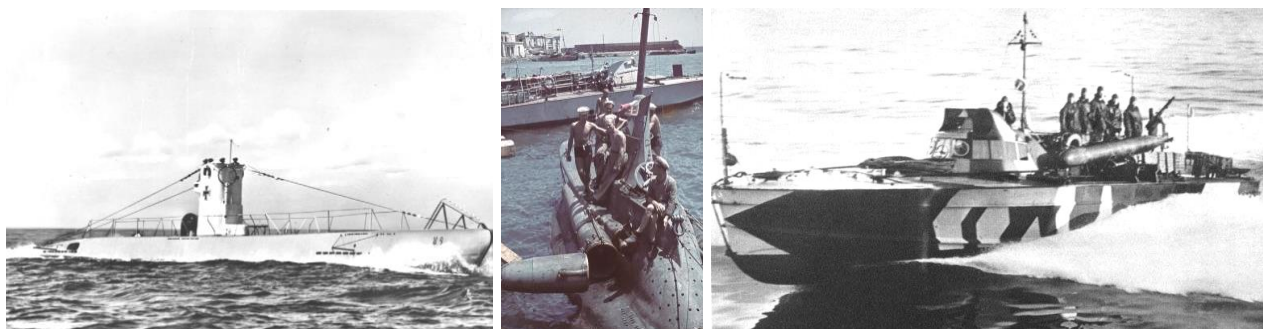

Рис. 2. Німецький ПЧ типу ВІІ (ліворуч) та італійські НМПЧ типу СВ (у центрі) і ТКА МАС-500 (праворуч)

Стратегічної авіації ПКС Ту-95МС (Ту-95МС-6, Ту-95МС-16) і Ту-160. Також використовується повітряний простір Чорноморського ТВД для нанесення повітряних ударів морською авіацією Чорноморського флоту, хоча вже у значно менших масштабах після прицільних серпневих ракетних ударів ЗС України по Кримських аеродромах та подальшої передислокації авіапарку на материк.

Результати. Отже, демілітаризація острова Зміїний та морських бурових платформ від військ агресора дала змогу розпочати експорт українського зерна з дунайських портів (Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ) та чорноморських портів (Чорноморськ, Одеса, Південний).

«Демілітаризація» 43-го окремого авіаційного морського штурмового полку на аеродромі Саки та 37-го змішаного авіаційного полку на аеродромі Гвардійське різко зменшила авіаційну загрозу ворога з морського напрямку. Ворог передислокував авіаційну компоненту з Кримського півострова на аеродроми Кубані та Краснодару.

Спостерігається значне віддалення корабельного угруповання ворога від українського узбережжя в північно-західній частині Чорного моря.

У такий спосіб підготовлено безпечний морський шлях для різкого нарощування поставок за ленд-лізом і звільнення Криму з морського напрямку.

Висновки. Бойові дії на Азово-Чорноморському ТВД, порівняно з іншими видами ЗС України, мають пасивний характер через втрату маневреного складу ВМС у березні 2014 р. та у 2022 р., а також через хибну ставку на «москітний флот» у вигляді маломорехідних МБАКів і Кентаврів, що потребує окремого дослідження дій посадових осіб ВМС ЗС України, причетних до цього, та їх порівняння з історичним минулим у цій царині [47].

Вищенаведене не дає змогу нейтралізувати чорноморські носії КРВД «Калібр», а саме 2 ракетні фрегати («Адмірал Макаров», «Адмірал Ессен»), 3 ракетні корвети («Вишній Волочок», «Інгушетія», «Грайворон»), 4 підводні човни (оприлюднені раніше), для повного усунення ракетної загрози Україні з морського напрямку.

Фактично замість Військово-Морських Сил Україна має корпус берегової оборони з потужною ракетно-реактивно-артилерійською підтримкою та обмеженими елементами повітряного, річкового і прибережного морського складників, який, однак, спромігся контролювати північно-західну частину Чорного моря [48].

Для зменшення підльотного часу КРВД «Калібр» і, відповідно, реакції українських систем ППО можна очікувати наближення районів підводного запуску КРВД «Калібр» із ПЧ до ізобат у 50 м з огляду на те, що ВМС України поки що не може нічого протиставити морській загрозі з-під води. Також із цією метою варто очікувати на маскування ворожих субмарин під прикриттям транспорту, який вивозить зерно з українських портів. Окрім того, є загроза прихованого підводного мінування фарватерів та рекомендованих курсів (до ізобати 120 м) підводними човнами супротивника за рахунок самотранспортованих мін МДС на базі кисневих торпед 53-65К [49, с. 29].

Без підводного складника ВМС України не спроможні захистити Україну з морського напрямку, як писав свого часу Командувач ВМС ЗС України віцеадмірал В. Безкорований [50, с. 283–284], хоча автор відповідні напрацювання публічно оприлюднив шляхом захисту дисертації 31 січня 2022 р., видання воєнно-історичної публікації [35] та монографії [1].

Дотепер не реалізовані потенційні можливості арсеналу протичовнової (СЕТ-65Ш) та універсальної малогабаритної (СЕТ-72) торпедної зброї через відсутність (втрату) морських носіїв, потенціал АТ-1М й АПР-2 – через повну перевагу ворога в повітряному просторі над морями й повне ігнорування пропозицій щодо їх переобладнання як баражуючих у морській глибині боєприпасів морської підводної зброї [35, с. 43–44].

Перспектива подальших досліджень полягає в необхідності приділити увагу конкретним бойовим операціям на морі. Це потрібно для відтворення історично правильної картини бойового застосування морської компоненти ВМС ЗС України та на цій основі напрацювання рекомендацій з усунення недоліків у збалансованому відновленні справжнього українського флоту.

Література:

1. Калініченко О. Інституціоналізація підводної складової Української школи мореплавства (1794–2014) : монографія. Одеса : КП ОМД, 2022. 396 с.
2. Лисогор І. Військово-морські сили ЗСУ поцілили російський буксир «Вісілій Бех» ракетами “Harpoon”. *LB.ua*. 2022. 17 червня. URL: https://lb.ua/society/2022/06/17/520350_viyskovomorski_sili_zsu_potsilili.html.
3. Гордійчук І. Працює «Байрактар». ЗСУ пошкодили російський катер «Раптор». *Главком*. 2022. 25 липня. URL: https://glavcom.ua/country/incidents/pracyuje-bayraktar-zsu-poshkodili-rosiyskiy-kater-raptor-863046.html?fbclid=IwAR1qrG_eg9vvpOKNo.
4. ЗСУ на південному напрямку знищили два десантні катери рашистів та чотири танки. *048: сайт міста Одеси*. 2022. 2 червня. URL: <https://www.048.ua/news/3400101/zsu-na-pivdennomu-napramku-znisili-dva-desantni-kateri-rasistiv-ta-cotiri-tanki-video>.
5. Кушнерик Т. У Севастополь прибув підбитий корабель РФ (фото). *Главком*. 2022. 5 серпня. URL: <https://glavcom.ua/news/u-sevastopol-pribuv-pidbitij-korabel-rf-foto-865811.html?fbclid=IwAR2mIWEcRuAt07CW6Sa6eWkcAx5FWlc-g0gtA8rT18T75dI4xZJ%20owmg>.
6. Мигаль М. ЗСУ знищили баржу з рашистами на Херсонщині. *Главком*. 2022. 7 вересня. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/zsu-znishchili-barzhu-z-rashistami-na-khersonshchini-873667.html?fbclid=IwAR2mQo7dygpryIoNjTP3O9ZciXeEV80hnrIm%20XahZPRIKb9z0vkBNtuOTGE>.
7. Калатур А. ОК «Південь»: ЗСУ відправили на дно російську баржу з технікою і персоналом. *Українська правда*. 2022. 18 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/18/7367946/>.
8. Глущенко О. ЗСУ потопили російську баржу з військовими і озброєнням – ОК «Південь». *Українська правда*. 2022. 20 вересня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/20/7368207/>.
9. Шерр Дж. Росія має програти. Інакше... (переклад з англійської). *Главком*. 2022. 24 серпня. URL: <https://glavcom.ua/publications/strakh-peremohi-neperezozhena-rosija-dorohto-obijdetsja-ukrajini-ta-zakhodu-869740.html?fbclid=%20IwAR3HGyOT4iwH62DS7ILHzRJMzj3Shk0pZoNkR5%208Svtc9VRegMjrYPvPYA4o>.
10. ВМС України сформували перший дивізіон річкової флотилії на Дніпрі. *Мілітарний*. 2022. 23 червня. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/vms-ukrayiny-sformuvaly-pershij-dyvizion-richkovoyi-flotyliyi-na-dnipro/>.
11. Безуглий О. Стратком ЗСУ: армія рф залишила острів Зміїний. *FOOTBOOM*. 2022. 30 червня. URL: <https://www.footboom1.com/ua/ukrainian/news/1656575437-stratkom-zsu-armiia-rf-zalyshyla-ostrov-zmiinyi.html>.
12. Сокирчук Н. Втеча росіян зі Зміїного. Морський вимір війни в Україні набуває більшого значення. *Главком*. 2022. 30 червня. URL: <https://glavcom.ua/publications/vtecha-rosiyan-zi-zmiynogo-morskiy-vimir-viyni-v-ukrajini-nabuvaje-bilshogo-znachennya-857089.html?fbclid=IwAR3vmYHy%20OA6XgCKLioULzD>.
13. Армія Ірану представила першу дивізію бойових дронів для ВМФ (відео, фото). *Фокус*. 2022. 20 липня. URL: <https://focus.ua/uk/digital/522740-armiya-irana-predstavila-pervuyu-diviziiu-boevykh-dronov-dlya-vmf-video-foto>.
14. Бодняк О. На форумі у Празі підписали декларацію про деколонізацію Росії. *Zaxid.net*. 2022. 26 липня. URL: https://zaxid.net/u_prazi_na_forumi_vilnih_narodiv_pidpisali_deklaratsiyu_pro_dekolonizatsiyu_rosiyi_n1546888.
15. Туреччина відправила у Чорне море військові кораблі. *Укрінформ*. 2022. 26 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3537051-tureccina-vidpravila-u-corne-more-vijskovi-korabli.html?fbclid=IwAR0ADi arAahmv38F83xiibuaG-AwnlirT7zqSN3TxYoSZyqp6kbug%206qux0>.
16. 3 портів Великої Одеси вийшов найбільший караван суден з 282,5 тис. тонн української агропродукції. *ЕСПРЕСО*. 2022. 4 вересня. URL: <https://espreso.tv/z-portiv-velikoi-odesi-viyshov-naybilshiy-karavan-suden-z-2825-tis-tonn-ukrainskoi-agroproduktsii>.
17. Завантажено перший корабель із українським збіжжям у морському порту «Чорноморськ». *Інформаційно-аналітична система «Аграрії разом»*. 2022. 29 липня. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/zavantajeno-pershij-korabel-iz-ukrainskim-zbijjyam-u-morskomu-portu-chornomorsk>.
18. Дедюліна А. Як виходило перше судно з зерном з Одеського порту (фото, відео). Одеса. 2022. 1 серпня. URL: <https://od.vgorode.ua/news/sobytyia/a1214793-kak-vykhodilo-pervoe-sudno-s-zernom-iz-odesskoho-porta-foto-video?fbclid=IwAR3XSW6v9AduOGnRr%20Fgm06XqYC0CkrYGNainuglFNtsXWZeTRvPaDWLl68>.
19. Бережанський І. На Дунаї на морській міні підірвався плаваючий кран. *TCH*. 2022. 3 серпня. URL: <https://tsn.ua/exclusive/na-dunayi-na-morskiy-mini-pidirvavsya-plavuchiy-kran-2126080.html>.
20. 3 портів Одеси та Чорноморська зранку вирушив перший караван суден з українським збіжжям. *5 канал*. 2022. 5 серпня. URL: <https://www.5.ua/ekonomika/z-portiv-odesy-ta-chornomorska-zranku-vyrushyv-pershuyi-karavan-suden-z-ukrainskym-zbizhzhiam-284198.html>.
21. Молодан В. Скільки коштують знищені російські літаки в Криму: підрахунки Forbes. *ДелоUA*. 2022. 12 серпня. URL: <https://delo.ua/politics/skilki-kostuyut-znishheni-rosiyski-litaki-v-krimu-pidrahunki-forbes-402656/>.
22. Петренко Р. У Криму нові вибухи: на військовій авіабазі під Сімферополем – росЗМІ. *Українська правда*. 2022. 16 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/16/7363483/>.

23. Українські інженери створили унікальний електричний підводний безпілотник, озброєний торпедами. *Building ТЕКН*. 2022. 15 серпня. URL: https://building-tech.org/Сообщество/ukraynskye-ynzheneri-sozdaly-nykalniy-elektrycheskyu-podvodniy-bespylotnyk-vooruzhennyi-torpedamy-?fbclid=IwAR1F2TKuPBjtB1UvzV10DY9_bHnxPUDcLdt5ajlq72W-47ph_rWkEbpjuQUnb.
24. Про присвоєння імені гетьмана Івана Мазепи корвету класу «Ада» Військово-Морських Сил Збройних Сил України : Указ Президента України від 18 серпня 2022 р. № 586/2022 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586/2022#Text>.
25. Британія надасть Україні шість підводних безпілотників для розмінування берегової лінії. *Рубрика*. 2022. 27 серпня. URL: <https://rubryka.com/2022/08/27/brytaniya-nadast-ukrayini-shist-pidvodnyh-bezpylotnykiv-dlya-rozminuvannya-beregovoyi-liniyi/>.
26. Гуйван О. США почали більше використовувати морські перевезення для доставки зброї Україні – *The Washington Post*. *Суспільне. Новини*. 2022. 28 серпня. URL: <https://suspilne.media/275715-ssa-pocali-bilse-vikoristovuvati-morski-perevezenna-dla-dostavki-zbroi-ukraini-the-washington-post/>.
27. Клочко Н. «Бавовна» у Криму: оприлюднено карту місць вибухів. *Главком*. 2022. 24 серпня. URL: <https://glavcom.ua/country/society/bavovna-u-krimu-opriljudneno-kartu-mists-vibukhiv-870341.html>.
28. Телішевська С. «Зернова ініціатива»: за перший місяць Україна відправила замовникам 1,7 мільона тонн агропродукції. *Бабель*. 2022. 2 вересня. URL: <https://babel.ua/news/83761-zernova-iniciativa-za-pershiy-misyac-ukrajina-vidpravila-zamovnikom-1-7-mln-tonn-agroprodukciji>.
29. Колона автомобілів МАГАТЕ вирушила до Запорізької АЕС. *ТСН*. 2022. 31 серпня. URL: <https://tsn.ua/ato/kolona-avtomobiliv-magate-virushila-do-zaporizkoji-aes-2146864.html>.
30. МАГАТЕ залишить своїх представників на Запорізькій АЕС, – Гроссі. *ЕСПЕСО*. 2022. 1 вересня. URL: <https://espresso.tv/misiya-magate-virushila-z-zaporizhzhya-do-energodara-popri-povidomlennya-pro-intensivniy-obstril-z-boku-uf-reuters>.
31. Ромахло Є. Ми збрали багато важливої інформації – місія МАГАТЕ нарешті дісталась ЗАЕС: перші висновки. *Вікна*. 2022. 1 вересня. URL: <https://vikna.tv/video/ukrayina/misiya-magate-prybula-na-zaes-persha-oficijna-zayava/>.
32. РФ могла таємно ввести до Середземного моря атомний підводний човен. *Інформаційний спротив*. 2022. 4 вересня. URL: <https://sprotyv.info/news/uf-mogla-taemno-vvesti-do-seredzemnogo-morya-atomnij-pidvodnij-choven/>.
33. Голова МАГАТЕ на Раді Безпеки ООН підтвердив пропозицію створити на ЗАЕС зону ядерної безпеки та захисту. *Інтерфакс-Україна*. 2022. 7 вересня. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/857006.html>.
34. Російські підводні човни перебазувалися із Севастополя до Новоросійська – ЗМІ. *Укрінформ*. 2022. 14 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-crimea/3571271-rossijskie-podlodki-perebazirovalis-iz-sevastopola-v-novorossiysk-smi.html>.
35. Калініченко О. Перспективи відновлення школи Українського підводного мореплавства: історичний та концептуальний аспекти. *Одеса : КП ОМД*, 2022. 64 с.
36. Клочко Н. Росіяни атакували Південноукраїнську АЕС, ракета впала за 300 м від реакторів. *Главком*. 2022. 19 вересня. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/rosijani-atakuvali-pivdenoukrajinsku-aes-raketa-vpala-za-300-m-vid-reaktoriv-876258.html>.
37. «Зернова ініціатива»: ще 8 суден вийшли з портів Великої Одеси / Міністерство інфраструктури України. *Урядовий портал*. 2022. 21 вересня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zernova-initsiatyva-shche-8-suden-vyishly-z-portiv-velykoi-odesy?=&print>.
38. Міноборони розповіло «вогнепальну» деталь по майбутні кораблі «Черкаси» та «Чернігів». *Defense Express*. 2022. 27 вересня. URL: https://defence-ua.com/news/minoboroni_rozpovilo_vognepalnu_detal_pro_majbutni_korabli_cherkasi_ta_chernigiv-9078.html?fbclid=IwAR268GeTol9eI-v3vBlkJ67acac1dA6f7jTnirLsQ56xJujsHrSkBY81dIA.
39. Стало відомо, які кораблі втратили ВМСУ під час боїв проти рашистів у Чорному морі. *Defense Express*. 2022. 26 серпня. URL: https://defence-ua.com/news/stalo_vidomo_jaki_korabli_vtratile_vmsu_pid_chas_bojiv_proti_rashistiv_u_chornomu_mori-8692.html.
40. Корабель ВМС Румунії потрапив на дрейфуючу міну в Чорному морі. *Європейська правда*. 2022. 9 вересня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/9/7146445/>.
41. У Чорному морі через ворожі гідролокатори гинуть дельфіни. *GRAD.ua*. 2022. 7 вересня. URL: <https://grad.ua/news/94215-v-chornomu-mori-cherez-vorozhi-gidrolokatori-ginut-delfini.html>.
42. Калініченко О. Підводні човни: витяги з історії, теорії і практики та основи тактики. *Інформаційний бюлетень факультету ВМС Національного університету «Одеська морська академія»*. 2016. № 2. С. 55–78.
43. Укргідрометцентр спрогнозував ймовірність переміщення радіації за умовної аварії на ЗАЕС. *Новини N*. 2022. 6 вересня. URL: <https://novosti-n.org/ua/news/Ukrgidrometcentr-sprognozuvav-jmovirnist-peremishhennya-radiaciyi-za-umovnoyi-avariyi-na-ZAES-250232>.

44. У Середземному морі вирахували 13 військових кораблів РФ. Ukrainian shipping magazine. 2022. 7 березня. URL: <https://usm.media/v-sredizemnom-more-vychislili-13-voennyh-korablej-rf/>.
45. Росія перекидає ЗПК С-300 із Сирії для ударів по Україні, – ЗМІ. Фокус. 2022. 28 серпня. URL: <https://focus.ua/uk/voennoye-novosti/527113-rossiya-perebrasyvaet-zrk-s-300-iz-sirii-dlya-udarov-po-ukraine-smi>.
46. Калініченко О. Історична ретроспектива діяльності підводних сил протиборчих сторін поблизу українського узбережжя у Другу світову війну. *Записки історичного факультету*. 2020. Вип. 31. С. 97–118. DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2020.31.220039>.
47. Калініченко О. Останній похід ПЧ К-122 на бойову службу в океан: передумови та рятувальна операція. *Записки історичного факультету*. 2021. Вип. 32. С. 44–62. DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2021.32.250081>.
48. Чорноморський флот РФ, нажаханий ЗСУ, «ховається» за Кримським півостровом – Ходжес. *Україна неймовірна*. 2022. 8 вересня. URL: <https://amazing-ukraine.com/chornomorskyi-flot-rf-nazhakhanyi-zsu-khovaietsia-za-krymskym-pivostrovom-khodzhes/>.
49. Калініченко О. Морська підводна зброя (тести з індивідуальної фахової підготовки). Одеса : КП ОМД, 2020. 48 с.
50. Безкоровайний В. Військово-морські сили України: минуле та майбутнє. Роздуми командувача флоту. Севастополь : Флот України, 2013. 384 с.
51. Cooper T. Ukraine War. URL: https://medium.com/@x_TomCooper_x.
52. Mon D. Twitter account. URL: https://twitter.com/DefMon3?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor.
53. Project 09852 “Belgorod” Special Mission Submarine. URL: http://www.hisutton.com/images/Pr_08952_pptSTRETCH.jpg.
54. Sherr J. The Dangers of an Undefeated Russia. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. 2022. 17 серпня. URL: <https://niss.gov.ua/en/news/articles/dangers-undefeated-russia>.

References:

1. Kalinichenko, O. (2022a). *Instytutsializatsiia pidvodnoi skladovoi Ukrainskoi shkoly moreplavstva (1794–2014): monohrafiia [Institutionalization of the underwater component of the Ukrainian school of seafaring (1794–2014): monograph]*. Odesa: KP OMD, 396 p. [in Ukrainian].
2. Lysohor, I. (2022). Viiskovo-morski syly ZSU potsilyly rosiiskyi buksyr “Visilii Biekh” raketamy “Harpoon” [The Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine targeted the Russian tugboat “Visily Bykh” with “Harpoon” missiles]. *LB.ua*, June 17. URL: https://lb.ua/society/2022/06/17/520350_viyskovomorski_sili_zsu_potsilili.html [in Ukrainian].
3. Hordiiichuk, I. (2022). Pratsiue “Bairaktar”. ZSU poshkodyly rosiiskyi kater “Raptor” [“Bayraktar” is working. The Armed Forces of Ukraine damaged the Russian Raptor boat]. *Hlavkom – Glavkom*, July 25. URL: https://glavcom.ua/country/incidents/pracyuje-bayraktar-zsu-poshkodili-rosiiskiy-kater-raptor-863046.html?fbclid=IwAR1qrG_eg9vvpOKNo [in Ukrainian].
4. n. a. (2022). ZSU na pivdenomu napriamku znyshchyly dva desantni katery rashystiv ta chotyry tanky [The Armed Forces of Ukraine in the southern direction destroyed two amphibious assault boats and four tanks of Rashists]. *048: sait mista Odesy – 048: website of the city of Odesa*, June 2. URL: <https://www.048.ua/news/3400101/zsu-na-pivdenomu-napriamku-znisili-dva-desantni-kateri-rasistiv-ta-cotiri-tanki-video> [in Ukrainian].
5. Kushneryk, T. (2022). U Sevastopol prybuv pidbytyi korabel RF (foto) [A sunken ship of the Russian Federation arrived in Sevastopol (photo)]. *Hlavkom – Glavkom*, August 5. URL: <https://glavcom.ua/news/u-sevastopol-pribuv-pidbitij-korabel-rf-foto-865811.html?fbclid=IwAR2mIWEcRuAt07CW6Sa6eWkAx5FWlC-g0gtA8rT18T75dI4xZJ%20owmg> [in Ukrainian].
6. Myhal, M. (2022). ZSU znyshchyly barzhu z rashystamy na Khersonshchyni [The Armed Forces destroyed a barge with Rashists in the Kherson region]. *Hlavkom – Glavkom*, September 7. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/zsu-znishchili-barzhu-z-rashistami-na-khersonshchyni-873667.html?fbclid=IwAR2mQ-o7dypryIoNjTP3O9ZciXeEV80hnrIm%20XahZPRIKb9z0vkBNtuOTGE> [in Ukrainian].
7. Kalatur, A. (2022). OK “Pivden”: ZSU vidpravyly na dno rosiiskiu barzhu z tekhnikoju i personalom [OC “South”: the Armed Forces sent a Russian barge with equipment and personnel to the bottom]. *Ukrainska pravda – Ukrainian truth*, September 18. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/18/7367946/> [in Ukrainian].
8. Hlushchenko, O. (2022). ZSU potopyly rosiiskiu barzhu z viiskovymy i ozbroieniam – OK “Pivden” [The Armed Forces of Ukraine sank a Russian barge with military personnel and weapons – OC “South”]. *Ukrainska pravda – Ukrainian truth*, September 20. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/20/7368207/> [in Ukrainian].
9. Sherr, J. (2022a). Rosiia maie prohraty. Inakshe... [Russia must lose. Otherwise...] (translation from English). *Hlavkom – Glavkom*, August 24. URL: <https://glavcom.ua/publications/strakh-peremohi-neperemozhena->

rosija-doroho-obijdetsja-ukrajini-ta-zakhodu-869740.html?fbclid=%20IwAR3HGyOT4iwH62DS7ILHzRJMzj3Shk0pZoNkR5%208Svte9VRegMjrYPvPYA4o [in Ukrainian].

10. n. a. (2022). VMS Ukrainy sformuvaly pershyi dyvizion richkovoï flotylïi na Dnipri [The Navy of Ukraine formed the first division of the river flotilla on the Dnipro]. *Military – Military*, June 23. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/vms-ukrayiny-sformuvaly-pershyj-dyvizion-richkovoyi-flotylyi-na-dnipri/> [in Ukrainian].

11. Bezuhlyi, O. (2022). StratKom ZSU: armïia rf zalyshyla ostriv Zmiinyi [Strategic Committee of the Armed Forces of Ukraine: the army of the Russian Federation has left Zmiiny Island]. *FOOTBOOM*, June 30. URL: <https://www.footboom1.com/ua/ukrainian/news/1656575437-stratkom-zsu-armiia-rf-zalyshyla-ostriv-zmiinyi.html> [in Ukrainian].

12. Sokyrchuk, N. (2022). Vtecha rosiian zi Zmiinoho. Morskyi vymir viiny v Ukraini nabuvaie bilshoho znachennia [The escape of the Russians from Zmiiny. The maritime dimension of the war in Ukraine is gaining more importance]. *Hlavkom – Glavkom*, June 30. URL: <https://glavcom.ua/publications/vtecha-rosiyan-zi-zmiinogo-morskiy-vimir-viiny-v-ukrajini-nabuvaje-bilshogo-znachennya-857089.html?fbclid=IwAR3vmYHy%20OA6XgCKLioULzD> [in Ukrainian].

13. n. a. (2022). Armïia Iranu predstavyla pershu dyviziïu boiovykh droniv dlia VMF (video, foto) [The Iranian army presented the first division of combat drones for the Navy (video, photo)]. *Fokus – Focus*, July 20. URL: <https://fokus.ua/uk/digital/522740-armiya-irana-predstavila-pervuyu-diviziiu-boevykh-dronov-dlya-vmf-video-foto> [in Ukrainian].

14. Bodniak, O. (2022). Na forumi u Prazi pidpysaly deklaratsiïu pro dekolonizatsiïu Rosii [A declaration on the decolonization of Russia was signed at the forum in Prague]. *Zaxid.net*, July 26. URL: https://zaxid.net/u_prazi_na_forumi_vilnih_narodiv_pidpisali_deklaratsiyu_pro_dekolonizatsiyu_rosiyyi_n1546888 [in Ukrainian].

15. n. a. (2022). Turechchyna vidpravyla u Chorne more viiskovi korabli [Turkey sent warships to the Black Sea]. *Ukrinform*, July 26. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3537051-tureccina-vidpravila-u-corne-more-vijskovi-korabli.html?fbclid=IwAR0ADlArAahmv38F83xii6uaG-Awn1irT7zqSN3TxYoSZyypq6k6ug%206qux0> [in Ukrainian].

16. n. a. (2022). Z portiv Velykoi Odesy vyshov naibilshyi karavan suden z 282,5 tys. tonn ukraïnskoi ahroproduksii [The largest caravan of ships with 282,5 thousand tons of Ukrainian agricultural products left the ports of Great Odesa]. *ESPRESO*, September 4. URL: <https://espresso.tv/z-portiv-velikoi-odesi-vyshov-naybilshiy-karavan-suden-z-2825-tis-tonn-ukraïnskoi-agroproduksii> [in Ukrainian].

17. n. a. (2022). Zavantazhenno pershyi korabel iz ukraïnskym zbizhzhiam u morskomu portu “Chornomorsk” [The first ship with Ukrainian grain was loaded in the Chornomorsk seaport]. *Informatsiino-analitychna systema “Ahrarii razom” – Information and analytical system “Agrarians together”*, July 29. URL: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/zavantajeno-pershiy-korabel-iz-ukraïnskym-zbizhzhiam-u-morskomu-portu-chornomorsk> [in Ukrainian].

18. Dedyulina, A. (2022). Kak vykhodilo pervoe sudno s zernom iz Odesskogo porta (foto, video) [How the first ship with grain left the port of Odesa (photo, video)]. *VGORODE Odesa*, August 1. URL: <https://od.vgorode.ua/news/sobytyia/a1214793-kak-vykhodilo-pervoe-sudno-s-zernom-iz-odesskoho-porta-foto-video?fbclid=IwAR3XSW6v9AduOGnRr%20Fgm06XqYC0CkrYGNainuglFNTsXWZeTRvPaDWL168> [in Ukrainian].

19. Berezhanskyi, I. (2022). Na Dunai na morskii mini pidirvavsia plavuchyï kran [A floating crane was blown up by a sea mine on the Danube]. *TSN*, August 3. URL: <https://tsn.ua/exclusive/na-dunayi-na-morskiy-mini-pidirvavsya-plavuchyiy-kran-2126080.html> [in Ukrainian].

20. n. a. (2022). Z portiv Odesy ta Chornomorska zranku vyrushyv pershyi karavan suden z ukraïnskym zbizhzhiam [The first caravan of ships with Ukrainian grain left the ports of Odesa and Chornomorsk in the morning]. *5 kanal – 5 channel*, August 5. URL: <https://www.5.ua/ekonomika/z-portiv-odesy-ta-chornomorska-zranku-vyrushyv-pershyi-karavan-suden-z-ukraïnskym-zbizhzhiam-284198.html> [in Ukrainian].

21. Molodan, V. (2022). Skilky koshtuiut znyshcheni rosiïski litaky v Krymu: pidrakhunky Forbes [How much are the destroyed Russian planes in Crimea worth: Forbes calculations]. *DeloUA*, August 12. URL: <https://delo.ua/politics/skilki-kostuyut-znishcheni-rosiïski-litaki-v-krimu-pidrakhunki-forbes-402656/> [in Ukrainian].

22. Petrenko, R. (2022). U Krymu novi vybukhy: na viiskovii aviabazi pid Simferopolem – rosZMI [New explosions in Crimea: at the military airbase near Simferopol – Russian media]. *Ukrainska pravda – Ukrainian truth*, August 16. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/16/7363483/> [in Ukrainian].

23. n. a. (2022). Ukraïnskie inzhenery sozdali unikal'nyy elektricheskiy podvodnyy bespilotnik, vooruzhennyï torpedami [Ukrainian engineers have created a unique electric underwater drone armed with torpedoes]. *Building TEKH*, August 15. URL: https://building-tech.org/Cooбщество/ukraynskye-ynzheneri-sozdaly-unykalniy-elektrycheskiy-podvodniy-bespylotnyk-vooruzhennyi-torpedamy-?fbclid=IwAR1F2TKuPBjtB1UvzV10DY9_bHnxPUDcLdt5ajlq72W-47ph_rWkEbjpuQUnb [in Ukrainian].

24. President of Ukraine (2022). Pro prysvoiennia imeni hetmana Ivana Mazepy korvetu klasu “Ada” Viiskovo-Morskykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 18 serpnia 2022 r. № 586/2022 [On assigning the name of Hetman Ivan Mazepa to the “Ada” class corvette of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated August 18, 2022 № 586/2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586/2022#Text> [in Ukrainian].

25. n. a. (2022). Brytaniia nadast Ukraini shist pidvodnykh bezpilotnykiv dlia rozminuvannia berehovoii linii [Britain will provide Ukraine with six underwater drones for demining the coastline]. *Rubryka – Rubric*, August 27. URL: <https://rubryka.com/2022/08/27/brytaniya-nadast-ukrayini-shist-pidvodnyh-bezpilotnykiv-dlya-rozminuvannya-beregovoyi-liniyi/> [in Ukrainian].

26. Huivan, O. (2022). SShA pochaly bilshe vykorystovuvaty morski perevezennia dlia dostavky zbroi Ukraini – The Washington Post [The US began to use more sea transportation to deliver weapons to Ukraine – The Washington Post]. *Suspilne. Novyny – Public. News*, August 28. URL: <https://suspilne.media/275715-ssa-pocali-bilse-vikorystovuvaty-morski-perevezenna-dla-dostavki-zbroi-ukraini-the-washington-post/> [in Ukrainian].

27. Klochko, N. (2022a). “Bavovna” u Krymu: opryliudneno kartu mistv vybukhiv [“Cotton” in Crimea: a map of the locations of the explosions has been made public]. *Hlavkom – Glavkom*, August 24. URL: <https://glavcom.ua/country/society/bavovna-u-krimu-oprilyudneno-kartu-mists-vibukhiv-870341.html> [in Ukrainian].

28. Telishevska, S. (2022). “Zernova initsiatyva”: za pershyi misiats Ukraina vidpravyla zamovnykam 1,7 milona tonn ahroproduksii [“Grain initiative”: in the first month, Ukraine sent 1,7 million tons of agricultural products to customers]. *Babel*, September 2. URL: <https://babel.ua/news/83761-zernova-iniciativa-za-pershiy-misyac-ukrajina-vidpravila-zamovnykam-1-7-mln-tonn-agroprodukciji> [in Ukrainian].

29. n. a. (2022). Kolona avtomobiliv MAHATE vyrushyla do Zaporizkoi AES [A convoy of IAEA vehicles left for the Zaporizhzhia NPP]. *TSN*, August 31. URL: <https://tsn.ua/ato/kolona-avtomobiliv-magat-virushyla-do-zaporizkoyi-aes-2146864.html> [in Ukrainian].

30. n. a. (2022). MAHATE zalyshyt svoikh predstavnykiv na Zaporizkii AES, – Hrossi [The IAEA will leave its representatives at the Zaporizhzhia NPP, – Grossi]. *ESPRESSO*, September 1. URL: <https://espresso.tv/misiya-magat-virushyla-z-zaporizhzhya-do-energodara-popri-povidomlennya-pro-intensivniy-obstril-z-boku-rf-reuters> [in Ukrainian].

31. Romakhlo, Ye. (2022). My zibraly bahato vazhlyvoi informatsii – misiia MAHATE nareshiti distalas ZAES: pershi vysnovky [We have collected a lot of important information – the IAEA mission finally reached the ZNPP: the first conclusions]. *Vikna – Windows*, September 1. URL: <https://vikna.tv/video/ukrayina/misiya-magat-ptybula-na-zaes-persha-oficijna-zayava/> [in Ukrainian].

32. n. a. (2022). RF mohla taiemno vvesty do Seredzemnoho moria atomnyi pidvodnyi choven [The Russian Federation could secretly introduce a nuclear submarine into the Mediterranean Sea]. *Informatsiinyi sprotyv – Informational Resistance*, September 4. URL: <https://sprotyv.info/news/rf-mogla-taemno-vvesti-do-seredzemnogo-morya-atomnij-pidvodnij-choven/> [in Ukrainian].

33. n. a. (2022). Holova MAHATE na Radi Bezpeky OON pidtverdyv propozytzii stvoryty na ZAES zonu yadernoi bezpeky ta zakhystu [The head of the IAEA at the UN Security Council confirmed the proposal to create a zone of nuclear safety and protection at the ZNPP]. *Interfaks-Ukraina – Interfax-Ukraine*, September 7. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/857006.html> [in Ukrainian].

34. n. a. (2022). Rossiyskie podlodki perebazirovalis’ iz Sevastopolya v Novorossiysk – SMI [Russian submarines relocated from Sevastopol to Novorossiysk – media]. *Ukrinform*, September 14. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-crimea/3571271-rossijskie-podlodki-perebazirovalis-iz-sevastopola-v-novorossiysk-smi.html> [in Ukrainian].

35. Kalinichenko, O. (2022b). *Perspektyvy vidnovlennia shkoly Ukrainskoho pidvodnoho moreplavstva: istorychni ta kontseptualnyi aspekty* [Prospects for the restoration of the school of Ukrainian underwater navigation: historical and conceptual aspects]. Odesa: KP OMD, 64 p. [in Ukrainian].

36. Klochko, N. (2022b). Rosiiany atakovali Pivdenoukrainsku AES, raketa vpala za 300 m vid reaktoriv [The Russians attacked the South Ukrainian NPP, the missile fell 300 m from the reactors]. *Hlavkom – Glavkom*, September 19. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/rosijani-atakuvali-pivdenoukrainsku-aes-raketa-vpala-za-300-m-vid-reaktoriv-876258.html> [in Ukrainian].

37. Ministry of Infrastructure of Ukraine (2022). “Zernova initsiatyva”: shche 8 suden vyishly z portiv Velykoi Odesy [“Grain initiative”: 8 more ships left the ports of Great Odesa]. *Uriadovyi portal – Government portal*, September 21. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zernova-initsiatyva-shche-8-suden-vyishly-z-portiv-velykoi-odesy?=&print> [in Ukrainian].

38. n. a. (2022). Minoborony rozpovilo “vohnepalnu” detal po maibutni korabli “Cherkasy” ta “Chernihiv” [The Ministry of Defense revealed an “incendiary” detail about the future ships “Cherkasy” and “Chernihiv”]. *Defense Express*, September 27. URL: https://defence-ua.com/news/minoborony_rozpovilo_vognepalnu_detal_pro_majbutni_

korabli_cherkasi_ta_chernigiv-9078.html?fbclid=IwAR268GeTol9eI-v3vBlkJ67acac1dA6f7jTnirLsQ56xJujsHrSkBY81dLA [in Ukrainian].

39. n. a. (2022). Stalo vidomo, yaki korabli vtratyly VMSU pid chas boiv proty rashystiv u Chornomu mori [It became known which ships the Navy lost during the battles against the Rashists in the Black Sea]. *Defense Express*, August 26. URL: https://defence-ua.com/news/stalo_vidomo_jaki_korabli_vtratili_vmsu_pid_chas_bojiv_proti_rashystiv_u_chornomu_mori-8692.html [in Ukrainian].

40. n. a. (2022). Korabel VMS Rumunii potrapyv na dreifuuichu minu v Chornomu mori [A ship of the Romanian Navy hit a drifting mine in the Black Sea]. *Yevropeiska pravda – European truth*, September 9. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/09/9/7146445/> [in Ukrainian].

41. n. a. (2022). U Chornomu mori cherez vorozhi hidrolokatory hynut delfiny [Dolphins are dying in the Black Sea because of enemy sonar]. *GRAD.ua*, September 7. URL: <https://grad.ua/news/94215-v-chornomu-mori-cherez-vorozhi-gidrolokatori-ginut-delfini.html> [in Ukrainian].

42. Kalinichenko, O. (2016). Pidvodni chovny: vytyahy z istorii, teorii i praktyky ta osnovy taktiky [Submarines: excerpts from history, theory and practice and basics of tactics]. *Informatsiyni biuletyn fakultetu VMS Natsionalnoho universytetu “Odeska morska akademiia” – Information bulletin of the Faculty of the Navy of the National University “Odesa Maritime Academy”*, no. 2, pp. 55–78 [in Ukrainian].

43. n. a. (2022). Ukrhidromettsentr sprohnozuvav ymovirnist peremishchennia radiatsii za umovnoi avarii na ZAES [The Ukrainian Hydrometeorological Center predicted the probability of radiation movement in the event of a conditional accident at the ZNPP]. *Novyny N – News N*, September 6. URL: <https://novosti-n.org/ua/news/Ukrhidrometscentr-sprohnozuvav-jmovirnist-peremishchennia-radiacziyi-za-umovnoyi-avariyi-na-ZAES-250232> [in Ukrainian].

44. n. a. (2022). V Sredizemnom more vychislili 13 voennykh korablej RF [13 warships of the Russian Federation were calculated in the Mediterranean Sea]. *Ukrainian shipping magazine*, March 7. URL: <https://usm.media/v-sredizemnom-more-vychislili-13-voennykh-korablej-rf/> [in Ukrainian].

45. n. a. (2022). Rosiia perekydaie ZRK S-300 iz Syrii dlia udariv po Ukraini, – ZMI [Russia transfers the S-300 air defense system from Syria for strikes on Ukraine – the media]. *Fokus – Focus*, August 28. URL: <https://fokus.ua/uk/voenno-novosti/527113-rossiya-perebrasyvaet-zrk-s-300-iz-sirii-dlya-udarov-po-ukraine-smi> [in Ukrainian].

46. Kalinichenko, O. (2020a). Istorychna retrospektyva diialnosti pidvodnykh syl protyborchkykh storin poblyzu ukrainskoho uzberezhzhia u Druhu svitovu viinu [A historical retrospective of the activities of the submarine forces of the opposing parties near the Ukrainian coast during World War II]. *Zapysky istorychnoho fakultetu – Notes of the Faculty of History*, iss. 31, pp. 97–118. DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2020.31.220039> [in Ukrainian].

47. Kalinichenko, O. (2021). Ostannii pokhid PCh K-122 na boiovu sluzhbu v okean: peredumovy ta riatuvalna operatsiia [The last campaign of the K-122 submarine for combat service in the ocean: background and rescue operation]. *Zapysky istorychnoho fakultetu – Notes of the Faculty of History*, iss. 32, pp. 44–62. DOI: <https://doi.org/10.18524/2312-6825.2021.32.250081> [in Ukrainian].

48. n. a. (2022). Chornomorskyi flot RF, nazhakhanyi ZSU, “khovaietsia” za Krymskym pivostrovom – Khodzhes [The Black Sea Fleet of the Russian Federation, terrified by the Armed Forces, is “hiding” behind the Crimean Peninsula – Hodges]. *Ukraina neimovirna – Amazing Ukraine*, September 8. URL: <https://amazing-ukraine.com/chornomorskyi-flot-rf-nazhakhanyi-zsu-khovaietsia-za-krymskym-pivostrovom-khodzhes/> [in Ukrainian].

49. Kalinichenko, O. (2020b). *Morska pidvodna zbroia (testy z indyvidualnoi fakhovoi pidhotovky) [Naval underwater weapons (tests on individual professional training)]*. Odesa: KP OMD, 48 p. [in Ukrainian].

50. Bezkorovainyi, V. (2013). *Viiskovo-morski syly Ukrainy: mynule ta maibutnie. Rozdumy komanduvacha flout [Naval forces of Ukraine: past and future. Reflections of the fleet commander]*. Sevastopol: Flot Ukrainy, 384 p. [in Ukrainian].

51. Cooper, T. (2022). Ukraine War. URL: https://medium.com/@x_TomCooper_x [in English].

52. Mon, D. (2022). Twitter account. URL: https://twitter.com/DefMon3?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor [in English].

53. Project 09852 “Belgorod” Special Mission Submarine. URL: http://www.hisutton.com/images/Pr_08952_pptSTRETCH.jpg [in English].

54. Sherr, J. (2022b). The Dangers of an Undeclared Russia. The website of the National Institute of Strategic Studies, August 17. URL: <https://niss.gov.ua/en/news/articles/dangers-undeclared-russia> [in English].